

УДК 338.64

Юр'єва П.Б.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
Національного університету державної податкової служби України*

Холявко К.О.
*студентка
Національного університету державної податкової служби України*

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СТРУКТУРА ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

UKRAINE'S FOREIGN TRADE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION: THE STRUCTURE AND PRIORITIES OF DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

Досліджено теоретичні основи зовнішньої торгівлі України, її товарна й географічна структури та питання, пов'язані із формуванням зовнішньоторговельних пріоритетів у державі. Обґрунтовано проблеми зовнішньої торгівлі України. Визначено напрями реалізації державної зовнішньоторговельної політики з урахуванням світового досвіду як регулюючої складової подальшого економічного та соціального розвитку країни.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, зовнішня торгівля України, товарна структура торгівлі, географічна структура торгівлі, державна зовнішньоторговельна політика.

АННОТАЦИЯ

Исследованы теоретические основы внешней торговли Украины, её товарная и географическая структуры и вопросы, связанные с формированием внешнеторговых приоритетов в государстве. Обоснованы проблемы внешней торговли Украины. Определены направления реализации государственной внешнеторговой политики с учетом мирового опыта как регулирующей составляющей дальнейшего экономического и социального развития страны.

Ключевые слова: международные экономические отношения, внешняя торговля Украины, товарная структура торговли, географическая структура торговли, государственная внешнеторговая политика.

ANNOTATION

It was researched the theoretical foundations of Ukraine's foreign trade, commodity and geographical structures and issues related to the formation of the external trade priorities in the country. It was defined the problems of Ukraine's foreign trade. The implementation of the state external trade policy, taking into account international experience as a component of regulating further economic and social development of the country.

Keywords: international economic relations, foreign trade of Ukraine, commodity trade structure, geographical trade structure, state external trade policy.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі досить потужною силою економічного розвитку виступає міжнародна торгівля, яка охоплює сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу.

Утвердження України як незалежної держави стало першим її виходом на світову арену як суб'єкта міжнародних торговельних відносин, де вона одразу стикнулася з низкою проблем, а саме: залежність від імпорту енергоносіїв, збільшення в експорті частки сировинних товарів, неконкурентоспроможність на світовому ринку вітчизняної продукції, вивіз національного капіталу за кордон, погіршення інвес-

тування та співпраці з Україною, що вплинули на визначення структури та подальше здійснення Україною зовнішньої торгівлі і потребують негайного державного втручання та вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сутності, особливостей і пріоритетів розвитку зовнішньої торгівлі України в умовах глобалізації присвячені праці багатьох учених і фахівців, а саме: В. Андрійчука, Ю. Козака, О. Єлісеєнко, Г. Бережної, О. Кириченка, А. Мазаракі, С. Юшиної, А. Гури, Л. Онищенко тощо. В їхніх роботах ґрунтовно висвітлено сутність та сучасні тенденції зовнішньої торгівлі України. Варто зазначити, що розвиток торговельно-економічних зв'язків України, швидкі зміни бізнес-середовища вимагають аналізу торговельної динаміки та стратегічних партнерів, удосконалення торговельної політики, створення механізму стимулювання експорту і формування конкурентоспроможних експортних виробництв.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відкритими досі залишаються питання, що пов'язані із вдосконаленням масштабів та структури зовнішньої торгівлі України, що вимагають подальших досліджень у розрізі розкриття її пріоритетів та пошуку нових партнерів. Залишається актуальним поглиблений аналіз особливостей зовнішньої торгівлі України та державної зовнішньоторговельної політики.

Метою статті є дослідження й аналіз масштабів та структури зовнішньої торгівлі України в умовах глобалізації та її ролі в зростанні конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі участь у міжнародній торгівлі для окремої країни виявляється у формі зовнішньої торгівлі. Згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішня торгівля України – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та інших держав, яка має місце як на території України, так

і за її межами і яка зводиться до посередництва між виробниками і споживачами зі здійснення угод купівлі-продажу товарів або послуг [1].

У загальному зовнішня торгівля характеризується показниками зовнішньоторговельного балансу: обсягами експорту, імпорту, різниця яких дає зовнішньоторговельне сальдо, які відображені на рисунку 1 [2, с. 8].

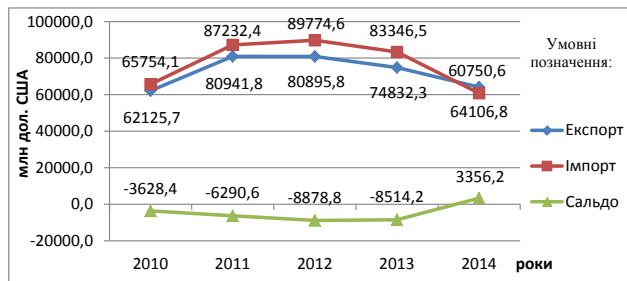

Рис. 1. Зовнішньоторговельний баланс України за 2010–2014 рр., млн дол. США

Згідно з рисунком 1 Україна є імпорто-орієнтованою країною, бо імпорт домінує над експортом, але у 2014 р. – протилежна ситуація, яка дала позитивне зовнішньоторговельне сальдо за рахунок розширення торговельних відносин, особливо з країнами Європейського Союзу (далі – ЄС). У 2014 р. зовнішньоторговельний оборот України склав 124,86 млрд дол. США.

У структурі експорту домінують товари – 82%, але спостерігається нарощування експорту послуг, частка якого порівняно з 2012 р. у наступні роки зростає на 2% і становила 18%, тоді як експорт товарів знизився на 2%. Дедалі меншу частку послуг Україна імпортує – 10%, що в середньому за 5 років у 11,5 рази менше, ніж товарів, частка яких у 2014 р. складала 90%. Найбільша різниця у цьому співвідношенні спостерігалася у 2011, 2012 рр. (у 13 разів, а найменша – у 2014 р. (у 9 разів) [2, с. 8-9].

Розрахунок зовнішньоторговельного сальдо показав, що при домінуванні загального обсягу імпорту над експортом сальдо буде від'ємним, у протилежному випадку – стане додатним, так само окремо по товарам і послугам (рис. 2) [2, с. 9].

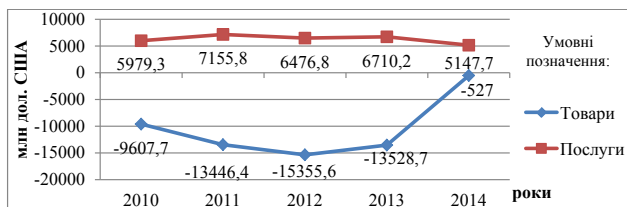

Рис. 2. Динаміка зовнішньоторговельного сальдо товарів та послуг за період 2010–2014 рр., млн дол. США

Динаміка зовнішньоторговельного сальдо за 5 років показує, що експорт послуг перевищує їх імпорт – позитивна тенденція для національної економіки, проте зовсім протилежна ситуація з товарами, імпорт яких перевищує експорт – від'ємне зовнішньоторговельне сальдо з позитивною динамікою з 2014 року.

Здійснення аналізу зовнішньої торгівлі передбачає детальний розгляд критерію структури, складовими якого є: товарна та географічна структури.

Товарна структура зовнішньої торгівлі суб'єктів ЗЕД – це розподіл обсягу експорту та імпорту по товарним позиціям [3], показана на рисунку 3 [4, с. 15].

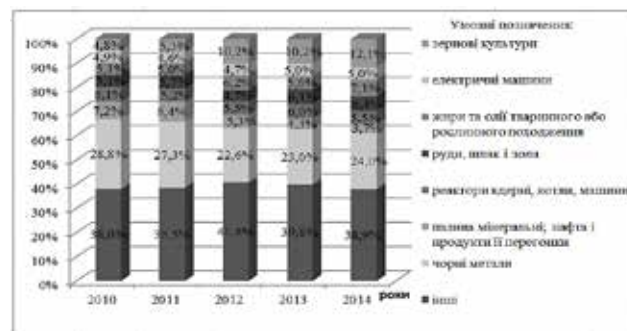

Рис. 3. Товарна структура експорту товарів України за 2010–2014 роки, %

Як свідчать дані рисунка 3, провідні позиції в українському експорті належать металопродукції – в середньому 30%, машинобудуванню – 10-12% (реактори й електричні машини), харчовій промисловості – близько 20% (зернові культури, жири, олії) та майже 40% припадає на інші промисловості – енергетичну, будівельну, легку тощо.

Товарна структура імпорту товарів відображена на рисунку 4 [4, с. 15].

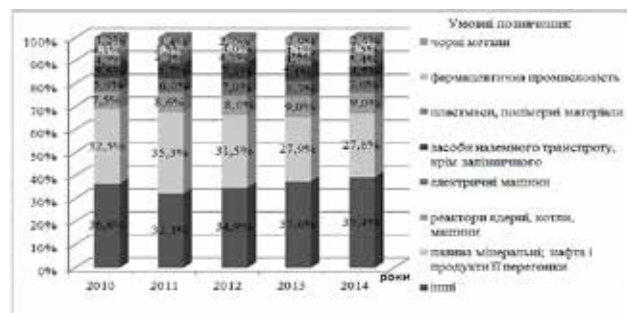

Рис. 4. Товарна структура імпорту товарів України за 2010–2014 роки, %

У товарній структурі імпорту переважають енергоресурси – близько 30%; на машини та обладнання припадає 25%, на продукцію металургії та хімічної промисловості – 3% і 4% відповідно та в середньому 36% складає продукція інших видів економічної діяльності (легка, харчова, лісова промисловості тощо).

Структура експорту послуг України представлена на рисунку 5 [2, с. 89-92].

Згідно з даними рисунка 5, в українському експорті послуг домінують послуги трубопровідного транспорту – близько 25% (хоча відбу-

Рис. 5. Структура експорту послуг України за 2010–2014 роки, %

лося значне зниження у 2014 р. їхньої частки порівняно з 2010 р. на 10,3%); послуги у сфері телекомунікацій, стрімке збільшення яких спостерігалось за 5 років майже у 3 рази, ділові послуги – близько 11% та інші (ремонтні, послуги з туризму тощо).

Зовсім інша ситуація спостерігається у структурі імпорту послуг України, що проілюстровано на рисунку 6 [2, с. 93-96].

Рис. 6. Структура імпорту послуг України за 2010–2014 роки, %

Провідними імпортованими послугами для України є ділові – у середньому 17,5%, послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, що знизились на 7,5% у 2014 р. порівняно з 2010 р. і склали 15,6%, державні та урядові послуги, частка яких зростає за 5 років у 2 рази і складала у 2014 році 18,2% та інші – близько 22%.

Географічна структура зовнішньої торгівлі – це розподіл торговельних потоків по країнам та регіонам світу [3]. Торговельних партнерів України групують по регіонам світу. Так, географічна структура експорту товарів зображена на рисунку 7 [5].

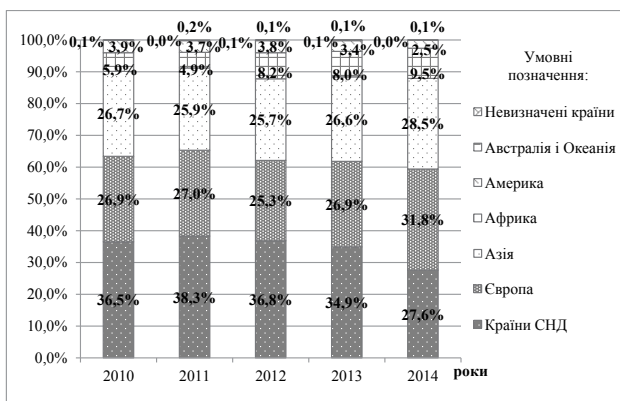

Рис. 7. Географічна структура експорту товарів за період 2010–2014 рр., %

Відповідно до наведених даних, найбільше Україна експортує товарів у країни СНД – в середньому 30% (відбувається зниження частки за 5 років на 9%), Європи – 28% (за рахунок торговельної угоди з країнами ЄС, питома вага збільшилася у 2014 році на 5% від 2013 року), країни Азії – близько 27%, Африки – 9,5% у 2014 році із приростом на 3,6% за 5 років, частка інших країн, Америки та Австралії і Океанії є незначними у загальному обсязі.

Схожа ситуація і в географічній структурі імпорту на рисунку 8 [5].

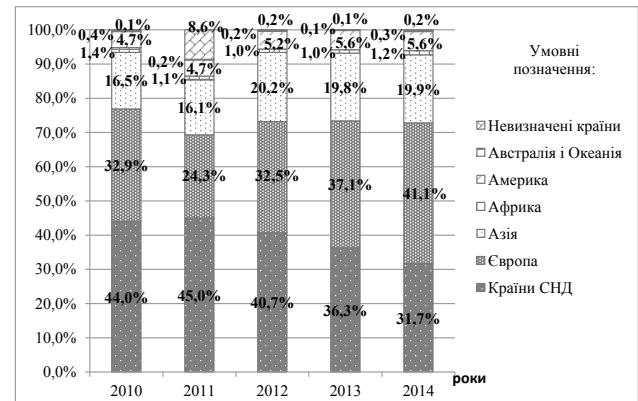

Рис. 8. Географічна структура імпорту товарів за період 2010–2014 рр., %

На рисунку 8 простежується тенденція домінування імпорту товарів у Європу, у тому числі до країн ЄС – 41,1% у 2014 р., з приростом у 8% за період років, до країн СНД імпорту різко скоротився з 44% у 2010 р. до 31,7% у 2014 р., до країн Азії – становить майже 20%, частка імпорту товарів до Африки, Америки та інших країн незначна.

У географічній структурі експорту та імпорту послуг значну питому вагу займають країни СНД, Європи, у тому числі країни ЄС та Азії (рис. 9) [5].

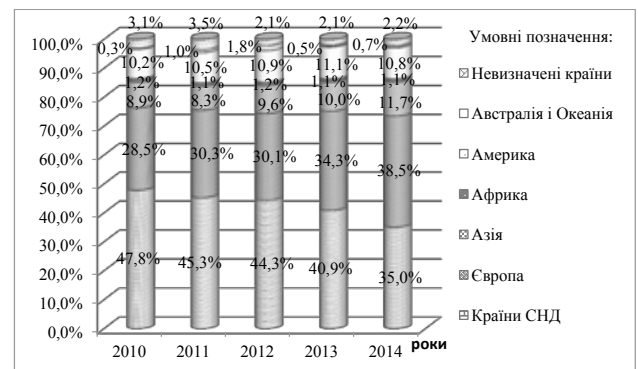

Рис. 9. Географічна структура експорту послуг за період 2010–2014 рр., %

Відповідно до даних на рисунку 9, у географічній структурі українського експорту послуг країни СНД мають частку 35% у 2014 р. (відбулося зниження на 13% порівняно з 2010 р.), що може свідчити про пошук Україною нових ринків збуту, країни Європи – 38,5% у 2014 р.

(приріст 10%), Азія та Америка – приблизно 10%, 11% відповідно. Близько 3% експорту послуг спрямовано в Австралію і Океанію та 1% – в інші країни.

Географічна структура імпорту послуг України відображає ступінь зацікавленості країни в послугах, які надають іноземні партнери, та продемонстрована на рисунку 10 [5].

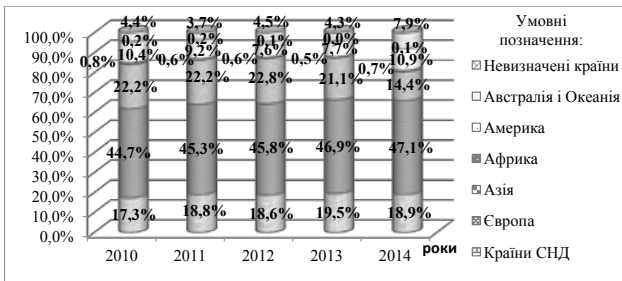

Рис. 10. Географічна структура імпорту послуг за період 2010–2014 рр., %

Найбільша частка імпортованих послуг надходить з країн Європи – 47,1% у 2014 р., імпорт з країн СНД становив 17-19% та Азії, що знизився на 8% порівняно з 2010 роком і склав у 2014 році 14,4%. Коливання інших показників суттєвого впливу на економіку України не мають.

Найвагомим партнером з експорту товарів залишається нині Російська Федерація – 18,2% у 2014 р. (спостерігається спад питомої ваги за 5 років на 8%). Єгипет і Туреччина експортують майже однаково – близько 6%. Такі країни, як Індія, Італія, Китай, Польща мають частки від 2,5 до 4%.

Україна найбільше імпортує товари з Російської Федерації, хоча у 2014 році спостерігалось зменшення питомої ваги порівняно з 2010 роком – на 13,4%, імпортовані товари з Китаю та Німеччини займали приблизно однакову частку протягом 5-річного періоду від 7,0% до 9,9% [6, с. 21-24].

Найбільша кількість послуг експортується до Російської Федерації, хоча сам відсоток знизився на 13,5% за 5 років, активізуються і нові країни, що потребують українських послуг – Швейцарія (7,2% у 2014 р.), США, Німеччина – до 6%, з поступовим нарощуванням частки експорту послуг.

Серед основних для України країн-імпортерів послуг є Російська Федерація, Велика Британія, Німеччина, Кіпр, США, Швейцарія та Австрія. Україна найбільше імпортує послуг із Російської Федерації (13,4% у 2014 р.), з Великої Британії – 11%, з Німеччини – 6,5% у 2010 р. і 9,3% у 2014 р. та з Кіпру, обсяги імпорту з яким, знизилися в 2014 р. у 1,5 рази від 2010 р. [6, с. 70-77].

Із 2008 року, вступивши до Світової організації торгівлі (далі – СОТ), Україна стала рівноправним партнером на світових товарних ринках. У результаті чого були скасовані окремі обмеження щодо доступу на зовнішні ринки.

Україна взяла зобов'язання приєднатися до 16 секторальних угод та ініціатив, більшість з яких передбачають нульову ставку ввізного мита на понад третину промислової продукції і на 10% тарифних ліній сільськогосподарської (далі – с/г) продукції. Деякі ставки ввізного мита суттєво знизилися, наприклад, для насіння олійних культур з 17% до 10%, для великої рогатої худоби з 50%, 55% та 75% залежно від виду худоби до 10%, для брухту чорних металів на 33,3% – з 30 євро за тонну до 10 євро за тонну, для брухту кольорових металів на 50% – з 30 євро за тонну до 15 євро за тонну. Однак було збережено високі ставки для найбільш чутливих товарів, які займають значну частку імпорту. Наразі середня ставка мита в Україні складає майже 7%. Максимальною ставкою для с/г продукції є кінцева, що становить 50%, тоді як для промислової продукції – 25%. Позитивним зрушенням стало зменшення кількості «шумових» ставок (імпортних мит), величина яких близько 3%, що не створює істотних торговельних бар'єрів [7, с. 5].

Стійкою тенденцією у розвитку зовнішньої торгівлі України протягом останніх років є посилення ролі нетарифного регулювання у забезпеченні захисту внутрішнього ринку. Україна підтвердила, що з моменту вступу до СОТ будуть запроваджені вимоги щодо ліцензування експорту, внесені зміни до законодавчих актів, не використовуватимуться експортні субсидії у сільському господарстві, кількісні обмеження на імпорт або заходи, які не вказані положеннями Угоди СОТ [7, с. 10-11].

Вагомою подією реалізації зовнішньоторговельної політики у 2014 році стало підписання Угоди про Асоціацію між країнами Європейського Союзу та Україною. Це стало рішучим кроком до розширення потенційних ринків збуту, що дозволило збільшити обсяги торгівлі товарами та послугами. Проте з'явилось і багато проблем, пов'язаних із стандартизацією, ціновою політикою та митними тарифами, що діють на основну експортноорієнтовану українську продукцію. Поглиблена зона вільної торгівлі передбачає скасування митних тарифів на торгівлю товарами, лібералізацію торгівлі послугами, надання потрібного супроводження, обмеження нетарифних бар'єрів через гармонізацію технічних стандартів тощо [8, с. 405]. Передбачено скасування або зменшення ввізних мит для більш ніж 95% тарифних позицій. Сторони домовилися не застосовувати експортні субсидії або еквівалентні заходи щодо с/г товарів, і вести активну співпрацю у сфері технічних регламентів та метрології. Для найбільш чутливих товарів були запроваджені тарифні квоти, що передбачають нульову ставку ввізного мита в межах квоти та ненульову поза її межами. Україна передбачила застосування тарифних квот для м'яса свинини, птиці та цукру, тоді як ЄС налічує 36 позицій [7, с. 8].

Зовнішня торгівля України завдяки високій експортній та імпорتنій квоті пов'язана з національною економікою та піддається впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, з яких найбільш впливовими є [9]:

- низька конкурентоспроможність вітчизняної промислової продукції та важкий фінансовий стан підприємств обробної промисловості та конверсійних виробництв, що унеможливорює інвестування в перспективні проекти;

- штучне стримування курсу гривні, що звужує можливості використання курсового фактора з метою просування експорту;

- недосконалість інфраструктури організаційно-правової, інформаційної, фінансової підтримки і супроводу експортерів;

- недостатній розвиток вітчизняних систем сертифікації і контролю якості експортної продукції, а також вимог до безпеки продукції, яка реалізується на ринках промислово розвинутих країн;

- нерозвиненість ринкових інститутів у державі впливає на те, що українським експортерам важко конкурувати на світових ринках за умов невизначеності і постійної зміни законодавства щодо умов ведення бізнесу;

- довготривала тенденція до зменшення попиту та цін на світових ринках товарів традиційного українського експорту;

- низький світовий рейтинг надійності України для кредитів та інвестицій, що ускладнює використання іноземних фінансових ресурсів;

- нестача знань і досвіду роботи у сфері експорту в більшості українських підприємців та недостатня координованість їх діяльності на зовнішніх ринках;

- збереження елементів дискримінації українських експортерів за кордоном, застосування методів обмежувальної ділової практики;

- періодична світова криза, що виникає через неузгодженість дій влади, бізнесу та суспільства в цілому;

- політичні конфлікти та нестабільність;

- відсутність цілеспрямованої та послідовної політики державної підтримки розвитку експорту тощо [10, с. 10].

Перелічені фактори негативно впливають на зовнішню торгівлю України, ускладнюючи її розвиток, а тому потребують активного державного втручання.

Державне регулювання експорту повинно базуватися на оцінці ступеня насиченості певним товаром або послугою зарубіжних ринків для того, щоб забезпечити укладання вигідних зовнішньоторговельних контрактів. Патентно-ліцензійна торгівля, ноу-хау, інжиніринг, туризм, видобувна і металургійна галузі промисловості є базовими напрямками при формуванні експортного сектору України. Для збільшення інноваційної спрямованості українського імпорту держава повинна: фінансувати закупівлю за кордоном новітніх техно-

логій та ноу-хау для якісного вдосконалення виробництва; надати преференційні умови для інвестицій у високотехнологічні виробництва; звільнити від митного обкладання ввезення сучасної техніки та обладнання; зменшити ставку оподаткування виробництва експортної продукції [11, с. 157].

Зовнішня торгівля забезпечує значні надходження до державного бюджету, тому є пріоритетним напрямом зовнішньоекономічної стратегії України. Для успішного просування України на міжнародні ринки необхідне коригування зовнішньоторговельної політики за такими стратегічними напрямками:

1. Забезпечити збалансованість експорту й імпорту, торговельних і поточних платіжних балансів України.

2. Розвивати експортний потенціал у рамках міжнародної спеціалізації, яка б поєднувалася з вигідними для України трансформаціями в економіці.

3. Нарощувати зусилля в найперспективніших секторах світової економіки (електроніка, енергетика, науково-технічні, інжинірингові, реінжинірингові, консалтингові послуги, міжнародний туризм).

4. Створювати конкурентоспроможні транснаціональні корпорації, освоювати стратегії глобального маркетингу тощо.

5. Диверсифікувати географічну структуру зовнішньої торгівлі, мінімізувати залежність від окремих держав, посилюючи економічну безпеку України [12].

Висновки. Включення національної економіки в систему світогосподарських зв'язків, активна зовнішньоторговельна діяльність, зміна технічного рівня виробництва, перехід до раціонального використання ресурсів – ці процеси, безперечно, потребують державного регулювання, яке буде спрямоване на забезпечення захисту інтересів країни та суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності, створення для останніх рівних можливостей для розвитку підприємницької діяльності тощо. Основною метою державного регулювання зовнішньої торгівлі є створення сприятливих умов для розширеного відтворення всередині країни. Активна зовнішньоторговельна політика може стати дієвим інструментом структурної перебудови економіки. Реалізація Україною зовнішньоторговельних завдань та слідування визначеним напрямкам дозволять їй зайняти конкурентні позиції на світовому ринку та забезпечить економічне зростання економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 року № 959-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
2. Зовнішня торгівля України : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 101 с.
3. Рум'янцеv А.П. Зовнішньоекономічна діяльність : навч.

- посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / А.П. Рум'янцев, Н.С. Рум'янцева – К. : ЦУЛ, 2012. – 296 с.
4. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 153 с.
 5. Географічна структура експорту та імпорту товарів і послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Загол. з екрану.
 6. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році : стат. зб. – К. : Держ. ком. статистики України, 2015. – С. 153.
 7. Аналіз соціально-економічних наслідків членства України в СОТ після трьох років членства: очікування і реалії / Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій – К. : ІЕДПК, 2011. – 58 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/Projects/2011/2011_09/WTO_three_years.pdf.
 8. Алімова О. Зовнішньоторговельна політика України: сучасний стан та перспективи розвитку / О. Алімова // Ун-кі наукові записки. – 2013. – № 1. – С. 404-410.
 9. Грицюк І.В. Активізація зовнішньої торгівлі України шляхом підвищення експортного потенціалу / І.В. Грицюк // Управління розвитком. – 2013. – № 13. – С. 131-133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2013_13_56.pdf.
 10. Єлісеєнко О.В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України / О.В. Єлісеєнко, Г.С. Скобелева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 4. – С. 9-12.
 11. Проект національної стратегії розвитку експорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zed/strategy/ukr/4589.html>.
 12. Проблеми та перспективи регулювання світової торгівлі товарами в Україні / Н.Р. Возний, М.М. Левко, Р.Е. Черниш // Науковий вісник НЛУ : зб. наук. техн. пр. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2012. – С. 151-159.